

ISAAC DE PINTO

EN DE LOF DER STAATSSCHULD

I. NIJENHUIS

'Onder de beroemde Israëlitën, bijzonder in ons vaderland, verdient Izaak de Pinto eene luisterrijke plaats. Die plaats behoort hem als grondig geleerde, keurig schrijver, diepdenkend wijsgeer, als schrander staatsman, ervaren staathuishoudkundige en als verlicht bevorderaar en verdediger der belangen van zijne in zijn tijd nog niet maatschappelijk gelijk gestelde geloofsgenoten'.

Aldus luidt de opening van een artikel over leven en werk van Isaac de Pinto (Amsterdam, 1717 - Den Haag, 1787) dat precies een halve eeuw na zijn overlijden verschijnt in de *Jaarboeken voor Israëlitën in Nederland*¹. Het is tevens het eerste uitgebreide in memoriam dat hem te beurt valt en het is van de hand van een anoniem gebleven geloofsgenoot. Sindsdien is de meeste aandacht uitgegaan naar de Pinto en zijn rol in de geschiedenis van de emancipatie der joden. Dat is begrijpelijk: als representant van de aristocratische bovenlaag van de sefardiem heeft hij zich een zekere reputatie weten te verwerven door in debat te treden met Voltaire over diens anti-joodse uitlatingen.² In de scriptie *Isaac de Pinto (1717-1787). Aanzetten tot een intellectuele biografie* (doctoraalscriptie vakgroep Nieuwste Geschiedenis, R.U. Groningen, 1982) is geprobeerd ook de andere aspecten van de Pinto's veelzijdige en kleurrijke bestaan aan bod te laten komen. Zijn leven heeft zich afgespeeld op de meest uiteenlopende plaatsen: van de bestuurskamers van de Amsterdamse sefardische gemeente, de beurs, de Parijse salons, de Haagse koffiehuisen tot en met het stadhoudelijk hof. Zijn geschriften bestrijken alle terreinen waarover bovenvermeld citaat zich nogal naïef opgetogen uitlaat. Het nu volgende betoog zal slechts een fragment uit dat werk kunnen behandelen. Het zal gaan over de Pinto's visie op de Britse staatsschuld, een fenomeen dat in de achttiende eeuw de geesten wellicht nog sterker in beroering bracht dan tegenwoordig het financieringstekort. De ideologische achtergronden van die opschudding behoeven een toelichting en aan de hand daarvan zal getracht worden de Pinto te plaatsen in het intellectuele klimaat van zijn tijd.

In 1771, als Isaac de Pinto zijn reeds lang in particuliere kring beleden overtuiging aangaande het nut van de staatsschuld prijsgeeft aan het publiek, wacht hem geen warm onthaal in een receptieve gemeenschap van medegelovigen. Verwonderlijk is dit niet. In Engeland, waar de zegeningen van het openbare kredietstelsel het duidelijkst aan de

dag treden, is een openlijke verdediging van dit vanaf zijn invoering politiek-moreel zeer omstreden financiële instrument nog steeds ongebruikelijk. In Frankrijk blijft het na het échec van wat men met een subtiel gevoel voor allochtonie 'John Laws stelsel'³ ging noemen tot ver na de beëindiging van het *ancien régime* onmogelijk om op zake-lijke toon de invoering van een volwassen financieel apparaat te bespreken. En zelfs in de Republiek, eigenlijk alleen nog door haar wijd vertakte financiële transacties tot volwaardig economisch participeren in staat, valt het moeilijker voor- dan tegenstanders te vinden.

Zijn voor elk van de drie landen de afzonderlijke historische determinanten voor deze afwijzende houding wel aan te geven, algemeen delen zij in de westerse zedelijke traditie die wantrouwen predikt ten aanzien van geld als ruilmiddel.⁴ Het wekt vanuit dit perspectief gezien weinig verwondering dat de zo met geld verbonden dynamische 'geest van het kapitalisme' het attribueert van een in sterke mate door buitenstaanders bevolkte minderheidsgroep blijkt te zijn.⁵ Ook De Pinto zou in dit licht beschouwd kunnen worden als behorende tot de categorie 'great creative heretics and dissenters' die vanuit individualistische, kapitalistische premissen de vrije markteconomie verdedigen.⁶

Als liefhebber van het paradoxale⁷ moet de Pinto wel erg veel genoeg hebben beleefd aan de bestrijding van het staatsschuld syndroom dat in Engeland zoveel geesten gevangen heeft gehouden. In het voorwoord op zijn belangrijkste publicatie, het *Traité de la Circulation et du Crédit* (Amsterdam, 1771), maakt hij met instemming melding van een brochure waarin wordt beweerd dat '... l'opposition que le Roi Guillaume rencontra dans le Parlement d'Angleterre pour les Subsidies, a été la cause de l'opulence de ce Royaume', want daardoor werd deze gedwongen over te gaan op de methode van de staatsleningen.⁸ De Pinto zal vervolgens bewijzen dat die niet, zoals men in het algemeen denkt, het nationale bankroet van Groot-Brittannië betekenen maar dit land juist verrijken. Hij beweert de eerste te zijn die de these van de verrijking door middel van publieke fondsen poneert en uitwerkt.⁹ Inderdaad neemt hij met de toekenning van een intrinsieke waarde aan de staatsschuld en het verhandelen van haar obligaties een uitzonderlijke positie in. Het is een opvatting die door Adam Smith onverdedigbaar wordt geacht en die eigenlijk pas in de negentiende eeuw serieus wordt genomen door onder meer Smiths biograaf Dugald Stewart en Werner Sombart. Stewart noemt De Pinto in zijn *Lectures on political economy* zelfs 'the most ingenious and best informed writer who has hitherto appeared as an advocate for the policy of our national debt'.¹⁰

De vraag dringt zich op waarom de staatsschuld zo'n beladen onderwerp is geworden dat tot ver in de achttiende eeuw niet over haar economisch nut gesproken kon worden dan met inbegrip van een conglomeraat aan politiek-zedelijke bijbetekenissen. Welnu, dat lijkt alles te maken te hebben met de gevolgen van de agressieve buitenlandse politiek van Willem III en de daarmee nauw in verband staande omwenteling in Englands financiële bestel, hierboven al aangeduid, in de jaren negentig van de zeventiende eeuw.¹¹ De bewustwording van het handelskarakter van de Engelse natie die daarmee gepaard gaat loopt uit op een conflict tussen het klassiek-agrarische en het modern-commerciële begrip van de eigendom als bepalend voor de verhouding tussen burger en regering.¹² Sinds James Harrington in zijn *Oceana* (1656) vaststelde dat al-

leen de onafhankelijke, ergo niet te corrumperen landeigenaar tot volwaardig politiek participeren in staat geacht mocht worden, en daarmee de Machiavelliaanse *virtù* een Engelse context gaf, behoort de *country*-ideologie tot het vastgoed in de Britse politiek-theoretische traditie.¹³ Maar met de invoering van de staatsschuld doet het imaginaire karakter van het roerende bezit zijn intrede: staatsobligaties worden in het openbaar verhandeld en in prijs afhankelijk gemaakt van het vertrouwen van het publiek in de (blijvende) kredietwaardigheid van de regering. Kernwoord voor de politieke stabiliteit in het koninkrijk wordt vanaf dat moment *credit*, een voor neo-Harringtonianen onaanvaardbare want onberekenbare fundering van de staat. Het onroerend goed, dat de autonome persoonlijkheid mogelijk maakt, als materiële basis van de politieke deugd verliest zo zijn duurzaamheid. Juist het besef van de grote veranderingen in de financiële sector 'generated the idea that political relations were becoming relations between debtors and creditors ... and that this was seen as leading not merely to corruption, but to the despotism of speculative fantasy'.¹⁴

Ondanks het feit dat met name handelsbelangen van invloed zijn geweest op de schepping van staatspapieren is het niet de koopman die het sterkst wordt aangevallen op zijn ogenschijnlijk voor de politiek ondeugdzaam karakter, maar zijn het vooral de speculanten, de *stockjobbers* en de *rentiers* die het ontgelden moeten. Zij worden zelfs gezien als de grootste vijanden van de handel, als abjecte figuren, slechts uit op het eigenbelang. Want hoe dubieus de zegeningen van de handel ook mogen zijn, zowel de aanhangers van de *country*-ideologie als degenen die zich in het tegengestelde kamp van de *court*-partij gaan manifesteren kunnen, en de laatsten willen ook niet, heen om het feit dat niet langer *land* maar *trade* bepalend is voor het economische gezicht van Groot-Brittannië. Is het voor de eerste groep evenwel onmogelijk om te erkennen dat de handel zijn ontzagwekkende groei te danken heeft aan de werking van het krediet-mechanisme, voor vroeg achttiende-eeuwse auteurs vanuit het *court*-standpunt als Addison en Defoe wordt het gezonde krediet juist het bewijs van de aanwezigheid van vrijheid en gematigdheid in een door protestantse koningen bestuurd rijk.¹⁵ Speculanten kunnen daar evenwel niets positiefs aan toevoegen. Hoewel iemand als Defoe meent dat terugkeer naar de oude agrarische waarden – met melancholische hardnekkigheid gewenst door de *country*-aanhang – niet alleen onmogelijk maar ook onnodig is, gezien de barbaarse aspecten van het feodale verleden, toch blijft voor hem en andere *court*-adepten het probleem van de politieke deugd binnen een handelskapitalistische samenleving onopgelost. *Virtue* impliceert nog steeds het kennen van de echtheid der dingen terwijl *credit* van een onoverkomelijk subjectief en onwerkelijk karakter is en blijft.

Voortbouwend op Addisons aanbeveling de politiek te beschouwen, het liefst in kofiehuizen en clubs, in plaats van te bedrijven zijn het vooral Schotse denkers die – nadat de Unie van 1707 Edinburgh heeft beroofd van zijn politieke instellingen – verder werken aan de ontwikkeling van een alternatief voor het verplichtende concept van de *civic virtue*. Dit eindigt in het (noodgedwongen) kiezen voor een levensstijl waarin politiek participeren geen bestaansvoorwaarde meer is; de gepolitiseerde deugd geldt niet meer als alleen zaligmakend en wordt vervangen door een geprivatiseerde deugd. Beschaving en verfijning in de persoonlijke cultuur worden tot toetssteen in het maatschappelijke verkeer, verheven tot een ideologie van *politeness*, *manners* en *taste*.¹⁶

Omstreeks 1750 zorgt de concipiëring van de zogenaamde vier-stadia-theorie in Frankrijk en Schotland¹⁷ voor een historisering van het agrarisch-autonome ideaal en draagt zo bij tot de verbreiding van het nieuwe mensbeeld. Deze theorie stelt dat vanaf het begin van de geschiedenis de mens een evolutie heeft doorgemaakt die nauw verbonden is

met zijn bestaanswijze : van jager is hij herder, van herder boer en van boer tot koopman geworden. Het zo gekoesterde beeld van de mens als *zoön politicon* behoort tot het derde stadium en moet worden gezien als een gepasseerd station op weg naar een meer gespecialiseerde samenleving. Daarin voeren handel en arbeidsdeling de boventoon en kunnen krediet en staatsschuld tot een aanvaard verschijnsel worden.

In 1761, als De Pinto in Parijs aan het eerste deel van zijn *Traité de la Circulation et du Crédit* werkt en zijn theorieën probeert te slijten aan ondermeer Mirabeau en Hume¹⁸, lijkt die fase in de praktijk nog niet bereikt. Onder het Franse en Britse publiek leeft de gedachte nog zeer sterk dat Groot-Brittannië zich ten gevolge van zijn riskante financiële praktijken aan de rand van de afgrond bevindt. Pas enige tijd na de voor Engeland gunstige afloop van de Zevenjarige Oorlog gaat men inzien dat het tegenovergestelde wel eens het geval zou kunnen zijn.¹⁹ Voor De Pinto is dat evenwel al lang vóór 1763 overduidelijk. Degenen die de afschaffing van de staatsschuld bepleiten, zo betoogt hij, vergeten dat daarmee ook een eind komt aan het uitbetalen van rente die aldus aan de circulatie wordt onttrokken. Juist een stimulering van die circulatie door toedoen van de staatsschuld is van enorm belang voor het economisch proces : 'une plus grande circulation vivifie toutes les richesses de l'Etat, et crée de nouvelles valeurs'.²⁰ De Pinto onderscheidt twee niveau's : aan de ene kant is er de kringloop van de dagelijkse uitgaven met gemunt geld die zorgt voor de verbinding van alle rangen en standen '... depuis la Maison du Roi, jusqu'aux mendiants qui consomment un sol de pain par jour'.²¹ Maar daarnaast bestaat er een circulatie in het groot 'qu'on fait à la faveur du crédit, et du papier, qui représente l'argent, comme l'argent représente les choses'. Het is deze circulatie, opererend met het krediet, die aan de staatsschuld een eigen dynamiek verleent, haar voorziet van 'une existence rapide, momentanée, vivifiante, régénérante, pendant que le crédit et la circulation existent'.²²

Hoe kan een dergelijke vluchtige aangelegenheid een bron van verrijking worden? Elke lening die de Britse regering afsluit bezorgt haar extra fondsen die voordien niet bestonden. De op grond van krediet verkregen gelden vormen een 'surcroît qui, ... , acquiert par (le crédit) et par l'opinion une valeur réelle et artificielle, intrinsèque et de convention, circulante pendant que le crédit subsiste, et opérant partiellement les mêmes fonctions que les espèces réelles'.²³ Uit De Pinto's woordkeus blijkt dat juist datgene dat de staatsschuld bij de tegenstanders verdacht maakt — het kunstmatige, onberekenbare, van het krediet en de openbare mening-afhankelijke karakter ervan — hem zelf geen problemen bezorgt. Er is sprake van een merkwaardig samengaan van enerzijds vertrouwen in de magische werking van krediet en circulatie die van de staatsschuld een 'alchimie réalisée'²⁴ maken en anderzijds geloof in het tegenovergestelde daarvan, een niet op vooroordeel gebaseerde, zakelijke kijk op de hantering van bepaalde financiële principes. Eigenlijk dreigt er alleen een gevaarlijke situatie te ontstaan indien in circulatie en krediet een zeker, niet precies te omschrijven maximum overschreden wordt en dat kritieke punt is in het geval van de Britse staatsschuld nog niet bereikt.²⁵

De publieke opinie is in de Pinto's analyse dus geen factor van bedreigende aard. Net als bij Defoe heeft krediet ook in zijn visie alles te maken met vertrouwen en ervaring resulterend in 'the conversion of the pure fantasies of speculation upon the future into the well-grounded opinions of continued experience in an on-going and dynamic political economy'.²⁶ Dat valt ook op te maken uit de algemene beheersregels voor de staatsschuld die een stevige basis voor krediet en vertrouwen moeten bewerken. Er moet op een onverstoorbare wijze worden gezorgd voor de uitbetaling van de rente en voor een regelmatige aflossing; verder is het noodzakelijk dat alles zich in het openbaar

afspeelt en niet geheimzinnig wordt gedaan. Maar de belangrijkste voorwaarde is toch wel dat de leningen nationaal moeten zijn, 'c'est-à-dire que tout le corps de la Nation doit en répondre', zoals dat in Engeland gebeurt door middel van de parlementaire goedkeuring. Dat de Britten een beter krediet bezitten dan het met meer natuurlijke hulpbronnen gezegende Frankrijk valt zeker voor een deel toe te schrijven aan hun regeringsvorm.²⁷ Bij De Pinto doemen geen afschrikwekkende beelden op van facties die het geldbelang vertegenwoordigen en zich niet bekommeren om het lot van de natie. Integendeel, alle standen binnen de staat hebben bemoeienis met en belang bij de publieke fondsen : zowel de landadel als de kooplieden, ja zelfs de handwerkslieden bezitten aandelen.²⁸

Door op deze wijze het beleggen in de staatsschuld tot een nationale zaak te verheffen lukt het De Pinto om de alom verguisde speculanten niet alleen maatschappelijk aanvaardbaar maar zelfs tot ware patriotten te maken. Is het niet zo dat het hart daar is waar de mens zijn schatten bewaart? Welnu,

'... un trésor de plus de cent millions Sterling attache bien des coeurs à la Patrie d'autant plus que tout cet or se convertiroit en fumée si l'Etat étoit renversé, ce qui n'arrive pas aux fonds de terre; le sol ne s'anéantit pas. Un intérêt dans les fonds publics est donc plus capable d'entretenir une espece de patriotisme, que de l'éteindre'.²⁹

En niet alleen de eigen inwoners zullen zo het behoud van hun land nastreven, ook de buitenlandse investeerders hebben daarbij belang. Aandelen in de staatsschuld hebben betekent deelhebben aan en zorgdragen voor de stabiliteit : een ware omkering van het *country*-perspectief. Maar De Pinto gaat in de verdediging van de speculanten (en, gezien zijn eigen beleggingsactiviteiten, daarmee ook van zichzelf) nog verder. 'Les actionnaires ou agioteurs font sortir tout l'argent qu'il y a dans les coffres, et le font circuler pour le service du Gouvernement de l'Angleterre. ... (ils sont) les leviers qui font mouvoir la machine'.³⁰

Natuurlijk kent De Pinto de bezwaren die tegen de staatsschuld en het speculeren worden ingebracht. Hij noemt zelf ondermeer Bolingbroke, Davenant en Hume als degenen die zijns inziens niet op de hoogte zijn van de ware aard van het financieringswezen.³¹ Het aardigst is het om De Pinto's visie te contrasteren met die van Hume omdat deze zeker met de 'formidable Jew'³² over diens theorieën gesproken zal hebben. Hume's afwijzing van het gebruik van *public stocks* berust voornamelijk op handelspolitieke argumenten, geuit in bewoordingen die een rechtgeaarde aanhanger van de *court*-ideologie niet zouden misstaan.³³ Hij vreest voor alles een te grote afhankelijkheid van buitenlandse beleggers. Indien deze lieden een fors aandeel in de staatsschuld weten te bemachtigen 'they render the public, in a manner, tributary to them, and may in time occasion the transport of our people and industry'.³⁴ De Pinto's patriottische aandeelhouders verkeren bij Hume in hun tegendeel : 'These are men, who have no connexions with the state, who can enjoy their revenue in any part of the globe in which they chuse to reside, and who will sink into lethargy of a stupid and pampered luxury, without spirit, ambition or enjoyment'. Daar komt nog bij dat het fluctuerend karakter van aandelen de eigenaar ervan elke vorm van overdraagbaar gezag ontnemt en dat heeft weer een schadelijk effect op de onafhankelijkheid die nodig is voor het besturen van de staat. Eigendom als fundament van de samenleving moet veilig en zeker zijn wil het een vrije, welvarende en gelukkige burgerij mogelijk maken.³⁵ Voor een staat die dit beginsel verlaat en zichzelf verpandt zijn de toekomstperspectieven uiterst somber : 'We have always found, where a government has mortgaged all its revenues, that it ne-

cessarily sinks into a state of languor, inactivity, and impotence'.³⁶ Een dergelijke regering gaat er blijkbaar van uit dat het nageslacht wel voor de aangegane verplichtingen zal opdraaien — een merkwaardige gedachte vindt Hume want tenslotte zou men dit van elk willekeurig individu een hoogst verwerpelijke houding achten. Het ware dan ook te wensen in dit geval geen onderscheid aan te brengen tussen de enkeling en de overheid om te ontkomen aan de situatie die anders op den duur onvermijdelijk wordt en waarin 'either the nation must destroy public credit, or public credit will destroy the nation'.³⁷

De Pinto's commentaar op dit 'in de schuld staan' als ethisch probleem luidt aldus: 'Ce qui ruine un particulier, ne ruine pas toujours l'Etat'. Alle uitgaven door de enkeling gedaan buiten zijn huishouding kan men als daarvoor verloren beschouwen; maar 'toutes les dépenses que le Monarque et l'Etat font dans la Nation, rentrent dans la Nation et protègent la Nation, qui en profite'.³⁸ Het zal niemand verbazen dat bij hem juist apocalyptische visioenen verschijnen als hij beschrijft wat er gebeurt indien krediet en staatsschuld worden afgeschaft: 'L'Etat, le Gouvernement, se trouveroient sans ressources; et cette convulsion dangereuse amèneroit cette époque fatale, où le souffle d'un enfant peut renverser des Etats'.³⁹

Tot dusver is vermeden De Pinto te kwalificeren als een aanhanger van de *court*-ideologie en de ermee verbonden levensstijl, de *politeness*. Aanleiding daartoe is er wel geweest: zijn onverbloemde verdediging van het krediet. Er kunnen meer argumenten worden aangevoerd. Zo is daar De Pinto's veroordeling van de geestdrijverij, een hoogst verwerpelijke attitude volgens de *court*-visie, vooral op het gebied van de godsdienst.⁴⁰ Maar ook ten tijde van de Amerikaanse Revolutie bespeurt hij de vergiftigende werking ervan: de geest van de fanatieke Cromwell is over de Amerikaanse opstandelingen vaardig geworden.⁴¹

Verder is er nog De Pinto's besef dat de vooruitgang niet in alle opzichten even gelukkig is. Het probleem van auteurs binnen het *court/politeness*-paradigma, dat handel en krediet weliswaar de oorsprong vormen van tal van prachtige sociale waarden maar nimmer van politieke deugd, lijkt ook hem te hebben beroerd al maakt het hem niet treurig. 'Soyons pauvres et vertueux' roept hij uit tegen Hume wiens ideeën zijns inziens alleen in een primitieve samenleving zouden kunnen functioneren.⁴² Wij kunnen niet terug, moeten onze weg vervolgen en eventuele gebreken corrigeren: 'Il faut souvent vivre avec ses ennemis, et s'abonner avec ses infirmités. L'imperfection est notre appanage; les petits inconvénients doivent céder aux grands'.⁴³

Moeten wij De Pinto dan maar opnemen in het bestand van beschaafde, welwillende bezoekers van koffiehuisen die aldaar op rustige toon de verworvenheden van de moderne tijd beschouwen? Afgezien van zijn zelfs voor een *court*-adept extreme positie met betrekking tot de speculant is dat stellig mogelijk als wij er maar van uitgaan dat de ideologie van *court* en *politeness* kan samengaan met een weinig vooruitstrevende politieke filosofie. In De Pinto's oeuvre zijn namelijk verlicht absolutistische trekken waar te nemen op het eerste gezicht niet stroken met zijn sympathie voor het Engelse politieke stelsel. Deze elementen lijken het gevolg te zijn van een sterke beïnvloeding door Franse denkers.⁴⁴

Nu is het op zich niet onmogelijk om een Franse pendant te vinden voor de *politeness*. In beginsel vormt het zestiende-eeuwse individualisme van Montaigne al een alternatief

voor het politiek geëngageerde burgerschap en deze filosoof wordt door vrijwel alle geletterde figuren in de zeventiende en achttiende eeuw gelezen, ook door De Pinto. Een van de meer belangwekkende passages uit zijn jeugdwerk *Discours Académique sur l'abus qu'on fait de l'Etude et des Sciences* wijst op de aanvaarding van dat individualisme : het meest opmerkelijke leven, zegt De Pinto daar, is dat van de burger die nauwgezet zijn plichten vervult in zijn particuliere bestaan . En hij voegt daaraan toe : 'Sachez qu'on peut dans une vie privée se rendre aussi glorieux et faire d'aussi grandes actions'.⁴⁵ Ieder mens heeft zijn plaats in de samenleving en moet zich niet door hoogmoedige ambitie tot ongepast gedrag laten verleiden.

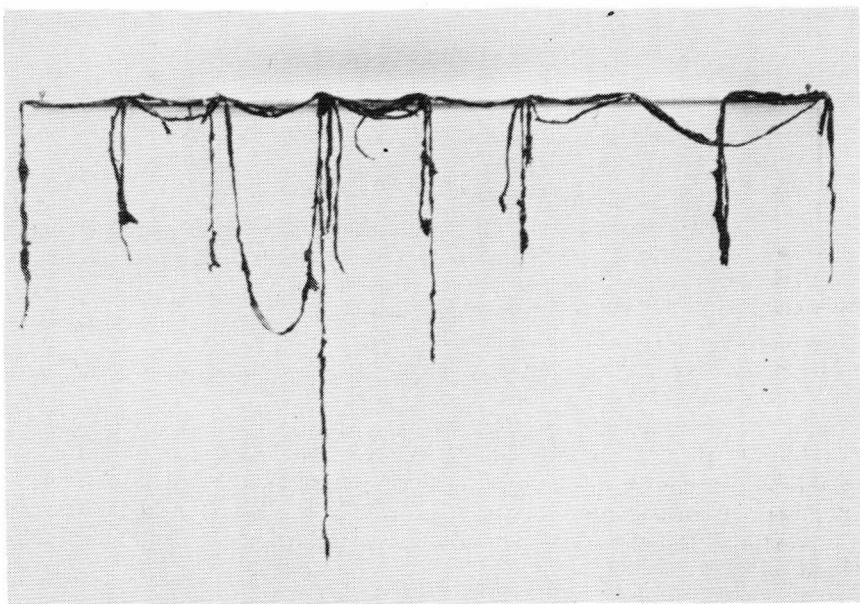
Wat is nu volgens De Pinto de voornaamste taak van de politiek ? Het behoud van de harmonie en het evenwicht in de diverse 'classes' die de samenleving uitmaken. De belangrijkste rol is daarbij, hoe kan het ook anders, weggelegd voor het beheer van 'l'âme de l'Etat'. de financiën, '...puisque de là dépend assurément toute sa force, et l'harmonie d'un Etat'.⁴⁶ De Pinto stelt zich de samenleving voor als een piramide: "*le pouvoir souverain est comme le point supérieur, qui doit être unique, soutenu graduellement par tous les ordres inférieurs, dont le peuple fait la base*".

Tussen de lagen onderling dienen de juiste verhoudingen in stand gehouden te worden zodat het wezen van de piramide, de ongelijkheid, niet in gevaar komt:

"*Trop de richesses, trop accumulées ou trop répandues, ce seroit vouloir faire une pyramide en en détruisant l'essence, ou vouloir que des corps existassent sans pieds*"⁴⁷.

Dit conservatief aandoende concept van de maatschappij berust op de overtuiging dat alles grenzen heeft, wijst  n te scherpe ongelijkheid  n te ver doorgevoerde gelijkheid af. "Il y a dans tout corps politique un *maximum* de forces qu'il ne sauroit passer... Tout excès est dangereux"⁴⁸. Deze stelregel beheerst De Pinto's werk; wij treffen hem aan bij het beheer van de staatsschuld maar bijvoorbeeld ook bij de relatie tussen productie en consumptie en bij de betrekkingen tussen handelsstaten⁴⁹. Om overschrijding van de diverse maxima te voorkomen en terwille van 'le bon ordre', 'l'harmonie' en 'la prospérité' is nodig "...une puissance co ercitive, qui contienne les ordres de l'Etat, comme la clef d'une v  te contient le corps du bâtiment"⁵⁰. Tevens is zo'n krachtige leiding nodig om verhoeden dat de op zichzelf loffelijke vrijheid omslaat in anarchie. Indien men in Amerika de denkbeelden van de verderfelijke Richard Price wil navolgen en de onbelemmerde vrijheid van het individu toestaat, dan is slavernij van allen zeker het resultaat. Het volk moet tegen zijn eigen dwaasheden worden beschermd: "Des hommes vicieux et corrompus, assemblés en corps, ne pourroient être plus malheureux, que par la puissance de ce gouverner eux-mêmes"⁵¹.

Wellicht is het dus beter De Pinto een conservatief te noemen die de bestaande samenleving ondanks haar onvermijdelijke onvolkomenheden met vreugde tegemoet treedt. En tevens   n die niet vindt dat in stand houden van harmonie en evenwicht verandering uitsluit. Daarvan getuigt niet alleen het *court*-element in zijn werk maar ook zijn visie op de circulatie die als een dynamische *invisible hand* voor vermeerdering van rijkdom zorgt. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen met welke achttiende-eeuwse schrijvers over staathuishoudkundige thema's De Pinto deze combinatie van behoud en beweging gemeen heeft⁵².

Richard Serra (USA), *Untitled*. 1966

NOTEN

1. Jaargang 3 (1837) 157.
2. Zie daarover de overigens sterk verouderde dissertatie van J.S. Wijler, *Isaac de Pinto, sa vie et ses oeuvres*. Apeldoorn, 1923 en A. Hertzberg, *The French Enlightenment and the Jews*. New York en Londen, 1968.
3. Zie M.A. Sallon, 'L'échec de Law', *Revue d'histoire économique et sociale*. XLVIII (1970) en J.H. Shennan, *Philippe, Duke of Orléans, Regent of France 1715-1723*. Londen, 1979, hoofdstuk IV.
4. J.G.A. Pocock, 'The mobility of property and the rise of 18th century sociology' in: A. Parel & Th. Flanagan, ed. *Theories of Property: Aristotle to the Present*. (Waterloo Ontario, 1979) 141.
5. P. Gay, *The Enlightenment: an Interpretation*. (2 dln., Londen, 1967-1969) II, 47.
6. Pocock, 'Mobility of property', 142.
7. De Pinto schrijft op jeugdige leeftijd een opstel dat de schijnbare tegenstrijdigheid tot onderwerp heeft: "Paradox soutenu de plusieurs exemples pour prouver que la Verité nous conduit souvent à l'Erreur et l'erreur à la Verité". Het manuscript bevindt zich in Ets Haim, de bibliotheek van de Portugees-joodse gemeente te Amsterdam.
8. Is. de Pinto, *Traité de la Circulation et du Crédit*. (Amsterdam, 1771) ix.
9. *Ibidem* 13.
10. *The collected Works of Dugald Stewart*. W. Hamilton, ed. (10 dln., Edinburgh, 1854-1858) IX, 218; W. Sombart, *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (Leipzig, 1911) 113.
11. Zie over de financiële revolutie en haar gevolgen: P.G.M. Dickson, *The financial revolution in England: a study in the development of public credit, 1688-1756*. Londen, 1967.
12. Pocock, 'Mobility of property', 147.
13. J.G.A. Pocock, *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. (Princeton, 1975) 383-400.
14. Pocock, 'Mobility of property', 152.
15. Pocock, *Machiavellian Moment*, 447-448; 456.
16. N. Phillipson, 'The Scottish Enlightenment and the science of man', *Theoretische Geschiedenis*, 8 (1981) 6 e.v.; J.G.A. Pocock, 'The problem of patriotism: English, Scottish and Dutch political thought, 1650-1790' (ongepubliceerde voordracht, 1981) 29-31. De lezing is in gewijzigde vorm en onder de titel 'The problem of political thought in the 18th century: patriotism and politeness' verschenen in *Theoretische Geschiedenis*, 9 (1982) 3-24.
17. Zie voor de factoren die het gelijktijdig ontstaan van deze theorie in Frankrijk en Schotland hebben bevorderd R.L. Meek, *Social Science and the Ignoble Savage*. Cambridge, 1976 en idem, 'Smith, Turgot, and the "four stages theory"', *History of Political Economy*, 3 (1971) 9-27.
18. Hume bekleedt ter tijd een post bij de Britse ambassade in Parijs. Aldaar leert De Pinto ook Mirabeau, de 'philosophe rural' kennen; De Pinto, *Traité de la Circulation*. xiv-xv.
19. Cf. F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*. (3 dln., Parijs, 1979) III, 324.

20. De Pinto, *Traité de la Circulation*, 184. Zie voor de opkomst van de waardering van de circulatie in de economische theorie o.a. de opmerkingen over Steuart en Turgot in S.R. Sen, *The Economics of Sir James Steuart* (Londen, 1957) 106 en Braudel, *Civilisation matérielle*, II, 11.
21. De Pinto, *Traité de la Circulation*, 34.
22. *Ibidem*, 29.
23. *Ibidem*, 49.
24. *Ibidem*, 69.
25. *Ibidem*, 37-38; 69-70.
26. Pocock, 'Mobility of property', 152.
27. De Pinto, *Traité de la Circulation*, 98; 172-173.
28. *Ibidem*, 39; 41.
29. *Ibidem*, 39-40, noot 1. Cf. Math. 6: 19-21.
30. De Pinto, *Traité de la Circulation*, 64.
31. *Ibidem*, 17 e.v.; 35; 42. Cf. Pocock, *Machiavellian Moment*, 436-446 over de plaats van Charles Davenant in het debat over land, krediet en handel en *ibidem*, 477-486 voor Bolingbroke. Zie voor deze laatste ook I. Kramnick, *Bolingbroke and his circle. The politics of nostalgia in the age of Walpole*. Harvard U.P., 1968.
32. Zo betitelt Hume De Pinto in een brief aan de secretaris van de Duke of Bedford. *The Letters of David Hume*, J.Y.T. Greig, ed. (2 dln., Oxford, 1932) I, 423.
33. Hume's diepzinnige politieke filosofie onttrekt zich aan een gemakkelijke indeling in *court of country*; zie evenwel D. Forbes, 'Sceptical Whiggism, Commerce, and Liberty' in: A.S. Skinner & Th. Wilson, ed. *Essays on Adam Smith* (Oxford, 1975) 179-201.
34. D. Hume, 'Of public credit' (1752) in: *David Hume Writings on Economics*, E. Rotwein, ed. (Edinburgh, 1955) 96.
35. *Ibidem*, 98-99. Cf. C. Venning, 'Hume on property, commerce, and empire in the good society: the role of historical necessity', *Journal of the History of Ideas*, 37 (1976) 82.
36. Hume, 'Of public credit', 100.
37. *Ibidem* 102; 90-91.
38. De Pinto, *Traité de la Circulation*, 210. De Pinto 'vergeet' hier voor het gemak dat de aan buitenlanders uit te keren rente natuurlijk niet binnen 'La Nation' blijft.
39. *Ibidem*, 123; cf. 77-78.
40. Pocock, 'Problem of Patriotism', 30.
41. De Pinto heeft drie pamfletten aan de Amerikaanse rebellie gewijd; zie voor de opmerkingen over het fanatisme van de opstandelingen (Is. de Pinto), *Lettre de Mr. ... à Mr. S.B., Docteur en Médecine à Kingston dans la Jamaïque, au sujet des troubles qui agitent actuellement toute l'Amérique Septentrionale* (Den Haag, 1776) 13 en *idem*, *Seconde lettre de M. de Pinto à l'occasion des troubles des Colonies* (Den Haag, 1776) 18-19.
42. *Idem*, *Traité de la Circulation*, 124.
43. *Ibidem*, 125.
44. Hier moet vooral gedacht worden aan Abbé de Saint-Pierre en diens 'sianse politique'; zie N.O. Keohane, *Philosophy and the State. The Renaissance to the Enlightenment* (Princeton, 1980) 370.
45. Het manuscript dateert uit 1742 en bevindt zich in Ets Haim, bibliotheek van de Portugees-joodse gemeente te Amsterdam. De hier aangehaalde plaats op p. 11-12;

zie ook p. 18-19.

46. *Is. de Pinto, Anecdotes Historiques touchant le Stadhoudérat des Indes dans l'illustre maison d'orange en 1748 et 1749*, A.J. Veenendaal jr. ed., Nederlands Historische Bronnen uitgegeven door het Nederlands Historisch Genootschap (Amsterdam, 1983) 131 en *idem, Traité de la Circulation*, 139.
47. *idem, Traité de la Circulation* ('Lettre de la Jalousie du Commerce') 257.
48. *Ibidem*, 256.
49. *Ibidem*, 220-223; 238.
50. *Ibidem*, 224.
51. *Réponse de Mr. J. de Pinto aux observations d'un homme impartial* (Den Haag, 1776) 42.
52. In de scriptie is daarmee al een begin gemaakt voor de Republiek. Zie over het veelvormige conservatisme binnen en buiten de Republiek: E.H. Kossmann, *Verlicht conservatisme: over Elie Luzac* (Groningen, 1966) en *idem, Over conservatisme* (Amsterdam, 1981).